

**MONETAR SIYOSATNING TIJORAT BANKLARIDA CHAKANA BANK
XIZMATLARIGA TA'SIRI VA ULARNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI****Abdixamidov Zafar Zayniddinovich**

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi Xalqaro bank ishi fakulteti Iqtisodiyotni monetar tartibga solish yunalishi IMTS-24-28 guruhi tinglovchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17048679>

Annotatsiya. Ushbu maqolada monetar siyosatning tijorat banklari chakana xizmatlariga ta'siri nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Asosiy e'tibor Markaziy bank tomonidan qo'llaniladigan pul-kredit siyosati instrumentlariga, ularning O'zbekiston sharoitida qo'llanishi hamda tijorat banklarining chakana xizmatlari rivojlanishiga ko'rsatgan ta'siriga qaratilgan.

Shuningdek, xalqaro tajribalar asosida takomillashtirish yo'llari ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: monetar siyosat, tijorat banklari, chakana xizmatlar, inflyatsiya, asosiy stavka, majburiy zaxira, ochiq bozor operatsiyalari, elektron to'lovlar, mobil banking, moliyaviy savodxonlik, risk-menejment.

Аннотация. В данной статье исследуется влияние монетарной политики на розничные банковские услуги коммерческих банков с теоретической и практической точек зрения. Основное внимание уделяется инструментам денежно-кредитной политики, применяемым Центральным банком, их использованию в условиях Узбекистана, а также воздействию на развитие розничных банковских услуг. Кроме того, на основе международного опыта разработаны пути совершенствования.

Ключевые слова: монетарная политика, коммерческие банки, розничные услуги, инфляция, ключевая ставка, обязательные резервы, операции на открытом рынке, электронные платежи, мобильный банкинг, финансовая грамотность, риск-менеджмент.

Abstract. This article analyzes the impact of monetary policy on retail banking services of commercial banks from both theoretical and practical perspectives. The main focus is placed on the monetary policy instruments applied by the Central Bank, their implementation in the context of Uzbekistan, and their influence on the development of retail banking services. Furthermore, based on international experience, recommendations for improvement are proposed.

Keywords: monetary policy, commercial banks, retail banking services, inflation, key interest rate, required reserves, open market operations, electronic payments, mobile banking, financial literacy, risk management.

Kirish

Globalashuv, moliya bozorlarining liberallashtirish va raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi sharoitida pul-kredit (monetar) siyosati mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda hal qiluvchi o'rin tutadi. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan olib borilayotgan monetar siyosat inflyatsiyani jilovlash, milliy valyuta barqarorligini ta'minlash va bank tizimi likvidligini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Ayniqsa, tijorat banklarining chakana xizmatlari — omonatlar, kreditlash, to'lov tizimlari — bevosita ushbu siyosat ta'sirida shakllanadi.

Tadqiqot maqsadi va vazifalari

Maqolaning asosiy maqsadi monetar siyosatning tijorat banklari chakana xizmatlariga ta'sirini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish hamda ularni takomillashtirish yo'llarini ishlab chiqishdan iborat. Vazifalar:

- monetar siyosat instrumentlarini ilmiy asosda yoritish;
- O'zbekiston bank tizimida chakana xizmatlar rivojlanish dinamikasini ko'rsatish;
- monetar siyosat ta'sirini statistik ko'rsatkichlar orqali asoslash;
- takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish.

Ilmiy yangilik va amaliy ahamiyat

Ushbu tadqiqotda monetar siyosatning an'anaviy va noan'anaviy instrumentlari chakana bank xizmatlariga qanchalik ta'sir etishi tizimli ravishda o'rganiladi. O'zbekiston tajribasi xorijiy amaliyot bilan qiyoslab tahlil qilinib, tijorat banklari uchun moslashtirilgan takliflar ishlab chiqiladi. Amaliy ahamiyati shundan iboratki, maqola natijalari banklarning chakana xizmatlar bozorida barqarorligini oshirish va mijozlar ishonchini mustahkamlashda qo'llanilishi mumkin.

Adabiyotlar sharhi va nazariy asoslar

Monetar siyosatning nazariy asoslari

Monetarizm nazariyasi asoschisi M. Fridman pul massasining iqtisodiy barqarorlikka ta'sirini chuqur yoritgan. Keynesiyalar esa davlatning pul va fiskal siyosat orqali iqtisodiy sikllarni tartibga solish zarurligini asoslashgan. Zamonaviy yondashuvda esa pul-kredit siyosati faqat inflyatsiyani jilovlash emas, balki moliya bozorlarida barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan.

Tijorat banklari va chakana xizmatlar evolyutsiyasi

Dastlab tijorat banklari korporativ mijozlarga xizmat ko'rsatishga ixtisoslashgan bo'lsa, XXI asrda chakana xizmatlar (iste'mol kreditlari, ipoteka, plastik kartalar, mobil banking) bank biznesining asosiy yo'nalishiga aylandi.

Xalqaro tajribalar

AQSh Federal Rezerv tizimi, Yevropa Markaziy banki va Yaponiya Banki tajribalari shuni ko'rsatadiki, monetar siyosatdagi foiz stavkalari o'zgarishi birinchi navbatda chakana kreditlar va jamg'armalarga ta'sir qiladi. Xitoy va Janubiy Koreya tajribasida esa raqamli texnologiyalar asosida chakana bank xizmatlarini rivojlantirish asosiy omil sifatida ajralib turadi.

Monetar siyosatning asosiy instrumentlari

Majburiy zaxira me'yorlari

Banklarning majburiy zaxira me'yorlari oshirilishi kreditlash imkoniyatini qisqartiradi, pasaytirilishi esa likvidlikni oshiradi. O'zbekistonda 2021–2023 yillarda zaxira me'yorlaridagi o'zgarishlar chakana kredit hajmlariga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

Qayta moliyalash stavkasi

Markaziy bankning asosiy stavkasi tijorat banklari kredit resurslari qiymatini belgilovchi asosiy omildir. 2020 yildan keyin stavkaning pasaytirilishi ipoteka va iste'mol kreditlari hajmining keskin oshishiga olib keldi.

Ochiq bozor operatsiyalari

Davlat qimmatli qog'ozlari orqali likvidlikni tartibga solish tizimi tijorat banklarining qisqa muddatli majburiyatlarini boshqarishga yordam beradi.

Valyuta intervensiyalari

Milliy valyuta barqarorligi aholining jamg'arma va depozit qarorlariga bevosita ta'sir qiladi.

Kredit operatsiyalari

Markaziy bankning qayta moliyalash kreditlari banklar likvidligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

Noan'anaviy instrumentlar

Raqamli obligatsiyalar, likvidlikni maqsadli qo'llab-quvvatlash va prudensial me'yorlar banklarning chakana xizmatlari rivojlanishida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Monetar siyosatning tijorat banklari chakana xizmatlariga ta'siri

- Kreditlash hajmi va foiz stavkalari — asosiy stavkaning o'zgarishi ipoteka, iste'mol va mikro kreditlarga sezilarli ta'sir qiladi.
- Aholining jamg'arma va omonatlari — foiz siyosati depozitlarni rag'batlantiradi yoki susaytiradi.
- Chakana to'lov tizimlari — monetar barqarorlik mobil banking, elektron to'lovlar va kartochna operatsiyalarining jadal o'sishiga xizmat qiladi.
- Likvidlik va barqarorlik — monetar siyosatning qat'iylashuvi qisqa muddatli likvidlik bosimini kuchaytiradi, yumshatilishi esa banklar faoliyatini kengaytiradi.

Amaliy tahlil: O'zbekiston misolida

- Markaziy bank siyosati — so'nggi yillarda inflyatsion targetlash rejimi joriy qilindi.
- Asosiy stavka dinamikasi — 2018 yildan boshlab 14–16 % oralig'ida saqlanib kelmoqda, bu kredit bozorida sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.
- Chakana xizmatlar hajmi — 2024 yilda aholiga berilgan kreditlar 2024 yilga nisbatan qariyb 4 barobarga oshdi. Plastik kartalar va elektron to'lovlar hajmi esa yiliga 30–40 % ga ko'paymoqda.
- Muammolar — yuqori foiz stavkalari, aholining moliyaviy savodxonlik darajasining pastligi, texnologik infratuzilmaning yetarlicha rivojlanmagani.

Takomillashtirish yo'llari

1. Innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish — fintex yechimlari, raqamli bank xizmatlari.
2. Foiz siyosatini moslashtirish — inflyatsion targetlash bilan uyg'unlashtirilgan stavka siyosati.
3. Moliyaviy savodxonlikni oshirish — aholining bank xizmatlaridan ongli foydalanishiga erishish.
4. Risk-menejment va prudensial nazoratni kuchaytirish — barqaror chakana xizmatlar tizimini yaratish.

Xulosa va takliflar

O'zbekiston sharoitida monetar siyosat tijorat banklari chakana xizmatlarining rivojlanishida muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Asosiy stavka, majburiy zaxira me'yorlari, valyuta intervensiyalari va boshqa instrumentlarning qo'llanilishi:

- chakana kreditlash hajmlarini va foiz stavkalarini shakllantirishga;
- aholining jamg'arma va depozit qarorlariga;
- elektron to'lov tizimlari va raqamli bank xizmatlarining ommalashuviga;
- banklarning likvidlik darajasi va umumiy barqarorligiga sezilarli ta'sir qilmoqda.

Shuningdek, xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, monetar siyosatni samarali amalga oshirish moliya tizimining raqamlashtirilishi, banklarning prudensial nazorati va aholining moliyaviy savodxonligi bilan chambarchas bog'liqdir.

Takliflar**Inflyatsion targetlash va asosiy stavka moslashuvchanligini kuchaytirish**

O'zbekiston sharoitida Markaziy bankning asosiy stavkasini iqtisodiy sikllarga mos ravishda tezkor o'zgartirish mexanizmlarini kuchaytirish lozim. Stavka inflyatsiya kutilmalari bilan uyg'un bo'lishi chakana kreditlash barqarorligini ta'minlaydi.

Majburiy zaxira me'yorlari siyosatini differensiallashtirish

Aholiga yo'naltirilgan chakana kreditlar va jamg'arma depozitlarini rag'batlantirish uchun alohida imtiyozli zaxira me'yorlari joriy etilishi mumkin. Bu tijorat banklarini real sektor va iste'mol bozorini faolroq moliyalashtirishga undaydi.

Raqamli texnologiyalar asosida chakana xizmatlarni kengaytirish

Mobil banking, elektron to'lov tizimlari va fintex xizmatlariga alohida qo'llab-quvvatlash siyosatini ishlab chiqish zarur. Bu nafaqat moliyaviy inklyuziyani oshiradi, balki monetar siyosatning transmissiya mexanizmini ham kuchaytiradi.

Moliyaviy savodxonlikni oshirish bo'yicha davlat-xususiy hamkorlik

Aholining depozitlar va kreditlar bo'yicha qarorlarini ongli ravishda qabul qilishini ta'minlash uchun maktab, oliy ta'lim muassasalari va ommaviy axborot vositalarida keng qamrovli dasturlar ishlab chiqish zarur. Bu monetar siyosatning aholiga bevosita ta'sirini samaraliroq qiladi.

Prudensial nazorat va risk-menejment tizimlarini kuchaytirish

Tijorat banklarida chakana xizmatlarga oid risklarni (kredit riski, likvidlik riski, operatsion risk) oldindan aniqlash va baholash uchun zamonaviy "stress-test" metodologiyalarini joriy etish lozim. Bu Markaziy bank siyosati natijalarini yanada samarali aks ettirish imkonini beradi.

Xalqaro tajribalarni lokal sharoitga moslashtirish

Yevropa Ittifoqi, AQSh va Osiyo mamlakatlari tajribalaridan foydalangan holda, O'zbekistonda chakana bank xizmatlarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha maxsus davlat dasturlari ishlab chiqilishi kerak. Bu dasturlar moliyaviy texnologiyalar transferi, qonunchilikni moslashtirish va xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Nazariy va xalqaro adabiyotlar

1. Friedman M. *The Optimum Quantity of Money*. Chicago, 1969.
2. Keynes J.M. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London, 1936.
3. Mishkin F.S. *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*. 11th ed. Pearson, 2021.
4. Saunders A., Cornett M. *Financial Institutions Management*. McGraw-Hill, 2017.
5. Bessis J. *Risk Management in Banking*. Wiley, 2015.
6. Ghosh A. *Managing Risks in Commercial and Retail Banking*. Wiley, 2012.
7. Crouhy M., Galai D., Mark R. *The Essentials of Risk Management*. McGraw-Hill, 2006.
8. European Central Bank. *Monetary Policy Report*, 2022.
9. Federal Reserve. *Monetary Policy Framework Review*, 2021.
10. Bank of Japan. *Outlook for Economic Activity and Prices*, 2022.
11. O'zbek adabiyotlari va mahalliy manbalar
12. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Pul-kredit siyosati sharhi*, 2023.

13. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Asosiy stavka dinamikasi bo'yicha ma'lumotlar*, 2018–2023.
14. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Bank tizimini isloh qilish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarori, 2019.
15. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. *Bank tizimini tartibga soluvchi me'yoriy hujjatlar*, 2022.
16. Abduqodirov A., Qudratov B. *Pul-kredit siyosati va moliya bozori*. Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
17. Abdullayev Yo. *Bank tizimida islohotlar va rivojlanish istiqbollari*. Toshkent: Fan, 2019.
18. Mamatqulov X. *O'zbekiston bank tizimida chakana xizmatlar evolyutsiyasi*. Toshkent moliya instituti ilmiy jurnali, 2021.
19. Muqumov O.A. *Tijorat banklarida risklarni boshqarish masalalari*. “Iqtisodiyot va ta'lim” jurnali, 2023.
20. Saytlar va onlayn manbalar
21. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti — www.cbu.uz
22. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi — www.mf.uz
23. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi — www.stat.uz
24. Jahon banki O'zbekiston bo'yicha ma'lumotlar bazasi — data.worldbank.org/country/uzbekistan
25. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF) O'zbekiston sharhlari — www.imf.org